

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КОЛІСНІЧЕНКО Катерина Станіславівна

УДК 341.24

ЛІГА НАЦІЙ У РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі Міністерства фінансів України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДМИТРИЄВ Анатолій Іванович,
Український державний університет фінансів та
міжнародної торгівлі,
професор кафедри міжнародного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
МУРАВЬОВ Віктор Іванович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри порівняльного і європейського права;

кандидат юридичних наук,
САВИЧ Ольга Сергіївна,
Одеська національна морська академія,
доцент кафедри морського права

Захист відбудеться 11 червня 2011 року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «____» _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На початку третього тисячоліття, коли активно обговорюється проблема подальшого реформування Організації Об'єднаних Націй, складно рухатися вперед, не маючи ґрунтового уявлення про еволюцію міжнародних правопорядків, особливо того періоду, який стосується попередниці ООН – Ліги Націй, яка також свого часу була створена у відповідь на потребу відновлення міжнародно-правових відносин на нових підвалинах післявоєнної доби.

Дослідження становлення та розвитку міжнародного правопорядку під час Ліги Націй як першої універсальної міжнародної організації з підтримання миру та безпеки, вивчення основ і напрямків його еволюції та механізмів підтримання, новацій, внутрішніх загроз і недоліків є особливо актуальними для врахування цього досвіду в умовах подальшої розбудови ООН.

Вітчизняна наука довгий час зазнавала впливу негативних офіційних оцінок Ліги Націй і розглядала її переважно в загальному контексті розвитку міжнародного права після Жовтневої революції. На сучасному ж етапі українська наука міжнародного права лише починає осягати Лігу як самобутнє явище в історії його становлення. Однак все ще потребує ретельного вивчення міжнародно-правова діяльність Ліги Націй задля доповнення реальної наукової картини щодо ролі міжнародної організації універсальної компетенції у розвитку міжнародного права.

Відтак доводиться виходити з відсутності у вітчизняній доктрині системного аналізу та комплексного підходу до дослідження особливостей конфігурації міжнародно-правових відносин часів Ліги Націй в процесі формування міжнародного правопорядку 1919–1946 рр. та впливу Статуту Ліги Націй, її міжнародних актів і діяльності на становлення сучасного міжнародного права та прогресивний його розвиток в цілому, що і визначає актуальність обраної теми.

Теоретичне підґрунтя дисертаційної роботи складають праці таких фахівців радянської, української та російської науки (в тому числі в еміграції), як: М. О. Баймуратов, Ю. Я. Баскін, О. В. Богданов, В. В. Водовозов, Л. І. Волова, В. В. Єгор'єв, А. І. Дмитрієв, О. В. Задорожній, Л. М. Іванов, Ф. І. Кожевников, Є. О. Коровін, Д. Б. Левін, І. І. Лукашук, О. М. Макаров, Л. А. Моджорян, Г. І. Морозов, Б. Е. Нольде, Є. Б. Пашуканіс, Е. А. Пушмін, О. І. Тиунов, Г. І. Тункін, Д. І. Фельдман, В. Л. Хорватський, М. А. Циммерман, Г. Ш. Шахназаров, Б. Є. Штейн тощо.

На формування позиції дисертанта вплинули також наукові праці таких західноєвропейських та американських правників, як: Д. Анцилотті, Д. Армстронг, Я. Броунлі, В. Гreve, Й. Дінштайн, К. Іглтон, Г. Кельзен, Г. Кіссінджер, К. Кольяр, Дж. Кунц, Л. Ллойд, Х. Лаутерпахт, Г. Нікольсон, Л. Оппенгейм, В. Раппард, А. Фердрос, М. Хадсон, А. Ціммерн тощо.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт, які торкаються проблематики Ліги Націй, відзначимо, що переважна більшість із них або присвячена лише вузьким аспектам її міжнародно-правової діяльності, або ж розвиток міжнародного права доби Ліги Націй розглядається у них лише як хронологія змін одних міжнародних договорів іншими без дослідження чинників, механізмів,

закономірностей відповідних перетворень, або ж висновки щодо організації обтяжені ідеологічними догмами конкретно-історичної доби тощо.

Отже, слід констатувати нагальність потреби комплексного аналізу місця і ролі Ліги Націй у розвитку міжнародного права з урахуванням нових тенденцій вітчизняної науки та необхідності переосмислення історико-правових явищ міжвоєнного періоду. Усе вказане зумовило проведення наукового дослідження саме за обраною темою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках науково-дослідницької роботи Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі (далі – УДУФМТ) на 2007–2010 рр. «Актуальні проблеми сучасного міжнародного публічного права» (ДР № 0107U002992).

Метою дисертаційного дослідження є розкриття теоретичних і практичних засад становлення, розвитку, трансформації норм та інститутів міжнародного права в умовах еволюції універсального міжнародного правопорядку доби Ліги Націй.

Означена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

виявити й дослідити міжнародно-правові передумови та особливості оформлення нових нормативно-правових основ розвитку міжнародних відносин після завершення Першої світової війни на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.;

відобразити міжнародно-правові погляди, уявлення та підходи, які вплинули на формування оновленого міжнародного правопорядку за Статутом Ліги Націй;

проаналізувати місце Статуту Ліги Націй 1919 р. у масиві міжнародно-правових норм мирного врегулювання після Першої світової війни;

встановити роль Статуту Ліги Націй в аспекті закріплення міжнародно-правових засад та організаційних механізмів підтримання нового міжнародного правопорядку та запровадження організаційних новацій, зокрема системи мандатного управління;

висвітлити вплив Статуту Ліги Націй та інших міжнародно-правових актів періоду діяльності цієї міжнародної організації на розвиток норм та інститутів сучасного міжнародного права, зокрема у тому аспекті, що стосується основного статутного завдання Ліги – підтримання миру та безпеки, а також прав людини та економічних питань – як актуальних вимог часу до міжнародної організації.

Об'єктом дослідження є форми об'єднання держав у розвитку міжнародного права.

Предмет дослідження становлять норми договорів Ліги Націй та їх вплив на розвиток міжнародного права.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, що надають можливість провести комплексний аналіз предмета дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано такі методи: *історико-правовий метод*, завдяки якому було вивчено становлення та еволюцію міжнародного правопорядку за Статутом Ліги Націй за конкретних обставин; *порівняльно-правовий метод* дозволив зіставити та порівняти міжнародно-правові норми та

інститути міжнародного правопорядку часів Ліги Націй та сучасного міжнародного правопорядку; *формально-юридичний метод* надав змогу здійснити аналіз юридичного змісту міжнародно-правових актів, що розроблялися та приймалися з метою створення та розвитку міжнародного правопорядку міжвоєнної доби; *системний аналіз* дозволив визначити місце Статуту Ліги Націй в масиві міжнародно-правового матеріалу, виробленого на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр., та наступних міжнародних документів, завдяки яким міжнародний правопорядок зазнав трансформації у його сучасну форму; *метод функціонального аналізу* відкрив можливість розглянути та проаналізувати механізми реалізації нормативних основ міжнародного правопорядку часів Ліги Націй; та ін.

Дисертація ґрунтується на вивченні та узагальненні широкої бази міжнародно-правових документів доби Ліги Націй, працях представників науки міжнародного права, історії міжнародних відносин, дипломатії, результатах, отриманих дисертантом у ході дискусій та обговорень на кафедрі міжнародного права УДУФМТ і під час участі у наукових конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці комплексним дослідженням впливу Ліги Націй на розвиток міжнародного права.

Результати наукового дослідження знайшли відображення у таких положеннях: *вперше:*

з'ясовано, що в основі утворення Ліги Націй лежали історичні та міжнародно-правові детермінанти, зокрема спільне правове бачення коаліцією переможців у Першій світовій війні відновленого миру у формі організованої міжнародної спільноти Ліги Націй;

визначено, що Статут Ліги Націй 1919 р. як невід'ємна частина міжнародно-правової матерії Версальського миру був багатостороннім договором подвійної природи: по-перше, установчим актом універсальної міжнародної міждержавної організації з підтримання миру та безпеки, а по-друге – універсальним міжнародно-правовим договором, що відобразив визнані принципи та норми розбудови мирних міжнародних відносин після Першої світової війни в рамках правового простору Ліги Націй та став міжнародно-правовою основою універсального міжнародного правопорядку 1919–1946 рр. і запровадив механізми підтримання такого правопорядку силами універсальної міжнародної організації;

відслідковано, що еволюція міжнародного правопорядку доби Ліги Націй через послідовні всебічні етапи обмеження «права на війну» та поступове становлення інституту заборони агресії у відносинах між державами заклала підвалини для наступного утвердження заборони застосування сили або погрози силою, а також визначення поняття агресії;

доведено, що міжнародно-правові документи, які приймалися в умовах діяльності Ліги Націй, сприяли розвитку «людського виміру» міжнародного права, зокрема в аспекті встановлення мінімальних стандартів прав осіб, що належать до расових, релігійних та мовних меншин, і процедур міжнародного контролю за їх дотриманням з метою зміцнення загального миру, які отримали своє підтвердження та розвиток в умовах сучасного міжнародного правопорядку;

виявлено, що міжнародно-правові підходи в рамках Ліги Націй до вирішення міжнародних питань у сфері економіки та сама діяльність організації на підставі набутих нею повноважень сприяли наступному розвитку міжнародного економічного права, зокрема права європейської інтеграції та права міжнародних економічних організацій;

удосконалено:

розуміння Статуту Ліги Націй, цінність якого з точки зору обмеження *jus ad bellum* полягала в організації правомірної поведінки членів Ліги Націй та розширенні бази наявних у розпорядженні міжнародної спільноти засобів мирного вирішення міжнародних спорів;

розуміння міжнародно-правової сутності «мандатної системи» як проміжної форми політико-правового становлення держав в умовах універсального міжнародного правопорядку доби Ліги Націй між колоніальним статусом і незалежністю через встановлення принципів тимчасового управління та в умовах проведення контролю з боку міжнародної спільноти, об'єднаної в міжнародну організацію, що знайшло своє продовження у системі опіки ООН;

виявлено, що визнання проблеми роззброєння та її тривале перебування у фокусі міжнародно-правових ініціатив Ліги Націй заклало підґрунтя для уточнення місця роззброєння у загальному механізмі забезпечення міжнародної безпеки сучасності;

набули подальшого розвитку:

уявлення про характер мирного врегулювання на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр., що відзначалося єдністю міжнародно-правового підходу у розробці міжнародно-правових положень мирних договорів із Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією та Туреччиною за домінування союзних держав і держав, що до них приєдналися;

уявлення про концептуальний колективний підхід до забезпечення міжнародної безпеки та підтримання миру в інституційних рамках міжнародної міжурядової організації Ліги Націй, який становив собою випробувану робочу модель для інституту колективної безпеки ООН;

уявлення про форми та методи організації роззброєння в умовах міжнародного правопорядку доби Ліги Націй.

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони суттєво доповнюють сучасні уявлення про еволюцію міжнародного права в умовах діяльності першої міжнародної міжурядової організації з підтримання миру та безпеки, дозволяють простежити закономірності його розвитку за часів конкретно-історичного міжнародного правопорядку, а відтак виявити тенденції і перспективи його розвитку в сучасних умовах.

Сформульовані в дисертації узагальнюючі положення та висновки можуть бути використані *в науково-дослідницькій роботі* – як відправна основа для поглибленого вивчення одного з етапів становлення та розвитку міжнародного правопорядку, осягнення періодизації історії міжнародного права, дослідження основ деяких сучасних інститутів і галузей права, а також подальшого осмислення діяльності Ліги Націй в міжнародно-правовій площині та опосередкованого впливу її досвіду та

міжнародно-правових надбань на становлення та діяльність її наступниці – ООН. Результати проведеного дослідження можна використати в *науково-освітньому процесі* – для підготовки загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах («Міжнародне публічне право», «Історія міжнародного права», «Право міжнародних організацій», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне економічне право» тощо), при розробці підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, а також в загальній просвітницькій діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою, яка відображає ідеї і розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання в комплексному дослідженні еволюції міжнародного правопорядку доби Ліги Націй та її впливу на розвиток міжнародного права. Всі висновки та результати дослідження, що характеризують наукову новизну роботи, одержані дисертантом особисто. Використані в дисертації погляди інших авторів мають відповідні посилання й використані лише для підкріплення наукової позиції та ідей дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Висновки й положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права УДУФМТ.

Окремі положення дисертації були використані автором під час ведення практичних занять курсів «Міжнародне торговельне право» та «Теорія і практика міжнародного права» в УДУФМТ у 2010–2011 навчальному році.

Проміжні результати дослідження оприлюднені на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці» (м. Київ, 15 квітня 2008 р.; тези опубліковано), «Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право» (м. Київ, 30 травня 2008 р.; тези опубліковано), «Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право)» (м. Київ, 29 травня 2009 р.; тези опубліковано), «Реалії та перспективи інноваційного розвитку України (економічні, фінансові та правові аспекти)» (м. Київ, 26 березня 2010 р.; тези опубліковано) та «Економічна безпека України і виклики сьогодення» (м. Київ, 28 травня 2010 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження викладено у десяти наукових публікаціях: п'яти статтях у наукових фахових виданнях і п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації підпорядкована меті та завданням дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 11 підрозділів, висновків (до кожного розділу та загальних висновків до всієї роботи) та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із них 30 сторінок складає список використаних джерел з 261 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і рівень дослідженості теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих

результатів, їх наукове та практичне значення, викладено інформацію про апробацію та публікацію основних положень дисертаційного дослідження.

Перший розділ «Питання міжнародно-правового становлення Ліги Націй» присвячений аналізу міжнародно-правових передумов та підходів, що зумовили відновлення міжнародного правопорядку після Першої світової війни та заснування Ліги Націй під час Паризької мирної конференції 1919–1920 рр.

У *підрозділі 1.1 «Міжнародно-правові передумови виникнення Ліги Націй»* визначено детермінанти, які сприяли об'єднанню держав коаліції Антанти та оформленню договірних положень про Лігу Націй.

Увага загострена на Деклараціях про неукладення сепаратного миру 1914 і 1915 рр., умови яких визначили кооперативний підхід держав Антанти на конференції в Парижі.

Виявлено міцне укорінення в міжнародній правосвідомості під час Першої світової війни ідеї про Лігу Націй та необхідність відновлення миру на принципі непорушності міжнародно-правових зобов'язань. Зроблено висновок про спільність поглядів держав-союзниць та США на повоєнне мирне облаштування та урядове визнання ідеї миру у формі організованої міжнародної спільноти Ліги Націй.

У *підрозділі 1.2 «Особливості підготовки Статуту Ліги Націй на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.»* зазначається, що вказана конференція, прийнявши резолюцію про порядок розробки установчого акта та мінімальні контури Ліги Націй, невідкладно створила спеціальну Комісію з підготовки проекту Статуту Ліги, до складу якої були включені і представники так званих малих країн, що певною мірою демократизувало процес.

Через порівняльний аналіз національних проектів Статуту, представлених на розгляд Комісії, розкрито бачення країн на принципи діяльності, структуру, функції, повноваження, інструментарій міжнародної організації. Виділено найбільш дискусійні питання. Відзначено відсутність єдиної магістральної концепції Ліги Націй як об'єднання для підтримання миру та безпеки.

Підрозділ 1.3 «Міжнародно-правові підходи до формування міжнародного правопорядку Ліги Націй» розпочинається характеристикою процесу відновлення миру у договірно-правовій площині на Паризькій мирній конференції, внаслідок роботи якої підбито підсумки світової війни.

Грунтовне дослідження нормативного змісту, структури, суб'єктного складу Версальського (1919 р.), Сен-Жерменського (1919 р.), Тріанонського (1920 р.), Нейїського (1919 р.) і Севрського (1920 р.) мирних договорів між союзними державами та державами, що до них приєдналися, і, відповідно, Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією та Туреччиною виявляє їх автономний характер, з одного боку, а з іншого – свідчить про характерну єдність у підході до міжнародно-правового мирного врегулювання: у вказані договори були введені ідентичні положення особливого роду між потенційно необмеженим колом суб'єктів міжнародного права із побудови тривалого миру в правовому полі міжнародної організації.

Другий розділ «Статут Ліги Націй як основа універсального міжнародного правопорядку» зосереджується на розгляді нормативного фундаменту

міжнародного правопорядку 1919–1946 рр.

У **підрозділі 2.1 «Міжнародно-правові засади універсального правопорядку часів Ліги Націй»** проводиться аналіз Статуту Ліги крізь призму оновлення правил поведінки держав на міжнародній арені на основі міжнародно-правових норм.

Дослідження змісту частини I вказаних вище п'яти мирних договорів (Статуту Ліги Націй) дозволило визначити, що вона була установчим документом міжнародної міжурядової організації, хоча і не містила посилання на міжнародну правосуб'єктність останньої. Водночас автор виявляє, що Статут був кодифікованим актом міжнародно-правових принципів і норм розбудови міжнародних відносин усередині організаційного об'єднання.

Задля доведення того, що закріплені Статутом принципи та норми стали основою універсального міжнародного правопорядку доби Ліги Націй, автор фокусується на міжнародно-договірній природі Статуту Ліги, фундаментальності проголошених принципів мирного співіснування, встановленні конкретних міжнародних зобов'язань та їх безстроковості, запровадженні ієрархії міжнародно-правових норм з визнанням вищої юридичної сили саме за Статутом, перебуванні у членах Ліги Націй переважної більшості держав, що на той час існували.

Підрозділ 2.2 «Міжнародно-правові механізми правопорядку Ліги Націй» відкривається оглядом теоретико-правових поглядів щодо механізмів міжнародного правопорядку. Відтак досліджено сутність діяльності Ліги Націй з точки зору механізмів втілення в життя оновлених правил міждержавних відносин. Відзначено, що основна увага в її Статуті приділялася набору засобів і способів міжнародно-правового інституційного впорядковуючого впливу на міжнародні відносини саме в аспекті недопущення війни у міжнародному житті; досліджено передбачені Статутом шляхи реалізації поставлених цілей.

У **підрозділі 2.3 «Мирне вирішення міжнародних спорів»** встановлено, що головний акцент Статуту Ліги Націй виявляється саме в спробі організації правомірної поведінки членів Ліги через закріплення засобів і процедур мирного вирішення міжнародних спорів, які автор і виділяє та ретельно досліджує.

Розгляд інституту постійного міжнародного судочинства виявляє стійкий політико-правовий зв'язок між Лігою Націй та Постійною палатою міжнародного правосуддя. Віднайдено континуїтет між Палатою та Міжнародним Судом ООН.

Підрозділ 2.4 «Мандатна система як новація міжнародного правопорядку» розпочинається з аналізу політико-правових поглядів і міжнародно-правових передумов, які вплинули на оформлення мандатної системи Ліги Націй.

Детально розглянуто особливості градування мандатів. Досліджено так званий «кодекс гарантій» для населення підопічних територій. Визначено міжнародні процедури нагляду за виконанням встановлених зобов'язань. Виділено принципи мандатного управління.

Інститут мандатного управління після припинення існування Ліги Націй знайшов своє продовження в інституті міжнародної опіки ООН і був важливим кроком до остаточної ліквідації колоніальної залежності у другій половині ХХ ст.

У **третьому розділі «Ліга Націй в контексті розвитку міжнародного права»** досліджуються деякі аспекти впливу міжнародної організації на становлення норм

та інститутів сучасного міжнародного права.

У **підрозділі 3.1 «Проблема подолання агресії як новація Ліги Націй»**, розглядаючи Статут і акти Ліги Націй, локальні та регіональні договори про ненапад того часу, дисертант виявляє формування міжнародно-правової норми про злочинність агресивних війн та їх заборону, а також допустимість застосування сили лише з метою самооборони та згідно з рішенням міжнародної організації.

Автор відзначає Паризький договір про відмову від війни як засобу національної політики 1928 р. (Пакт Бріана – Келлога), який остаточно закріпив принципи заборони агресії та мирного вирішення міжнародних спорів в універсальному договірному порядку, поширивши їх і на держави, що не входили до Ліги. Серед недоліків Пакту відзначається відсутність дефініції війни або агресії, що обумовило подальше закріплення міжнародно-правового визначення агресії.

Вивчаючи наступну міжнародну практику тих часів, автор виявляє формування міжнародно-правового підходу щодо заборони застосування сили та силового тиску.

У **підрозділі 3.2 «Розброєння та колективна безпека за часів Ліги Націй»** автором встановлено міжнародно-правові параметри системи колективної безпеки за Статутом Ліги Націй. Ретельно досліджено приклад Італо-Ефіопської війни з точки зору випробування міжнародно-правових механізмів колективної безпеки.

Дисертант розкриває взаємозв'язок у міжнародно-правових підходах до забезпечення міжнародної безпеки та здійснення розброєння всередині організації.

Досліджено розвиток міжнародно-правового курсу на загальне розброєння, наміченого Статутом Ліги Націй. Незважаючи на провал проекту Конвенції про розброєння, яка була розроблена в рамках Ліги Націй та мислилася універсальною, встановлено, що міжнародна спільнота продовжила взятий курс, застосували спеціальні міжнародно-правові підходи до розброєння.

У **підрозділі 3.3 «Захист прав людини в умовах Ліги Націй»** визначено, що Статут Ліги виявив обмежене ставлення його творців до прав людини.

Досліджено систему захисту прав расових, релігійних і мовних меншин правопорядку доби Ліги Націй, яка передбачала мінімальний на той час міжнародно встановлений стандарт поведінки держави стосовно людини, а також правовий спосіб стабілізації етнічно розмаїтих держав із залученням механізмів гарантування вказаних прав з боку міжнародної організації, хоча і за відсутності відповідних повноважень у її Статуті та універсальності підходу.

Вклад Ліги в міжнародно-правову заборону рабства виявився як у запровадженні своєрідного стандарту при прийомі до цієї міжнародної організації, встановленні відповідних заборон за умовами мандатних угод, так і у розробці спеціального міжнародного договору силами Ліги.

Визначним предметом діяльності Ліги Націй в контексті регулювання аспектів прав людини став розвиток правових позицій жінок і дітей, захист біженців тощо. Аналізовані ініціативи та відповідні міжнародно-договірні досягнення Ліги знайшли своє продовження і розвиток в умовах сучасного міжнародного правопорядку.

Підрозділ 3.4 «Ліга Націй та міжнародно-правове регулювання економічних питань» фокусується на тому аспекті міжнародно-правової діяльності Ліги Націй, який був розвинений із зобов'язань, зафіксованих в її Статуті у порядку *pacta de*

contrahendo.

Здійснено системно-структурний огляд інституційних основ співпраці з економічних питань в рамках Ліги Націй, а також відслідковано еволюцію підходів організації до вирішення міжнародних економічних проблем за змінних історичних обставин.

Виділено та досліджено динаміку ідеї створення «Європейського Союзу» в рамках Ліги Націй.

ВИСНОВКИ

В дисертаційному дослідженні поставлено та вирішено наукове завдання, що полягало у розкритті теоретичних і практичних засад становлення, розвитку, трансформації норм та інститутів міжнародного права в умовах еволюції універсального міжнародного правопорядку доби Ліги Націй. Основні отримані у ході дослідження наукові результати містяться у таких положеннях:

1. Негативний досвід Першої світової війни посилив усвідомлення крайньої необхідності уникнення подібних війн у майбутньому та відновлення міжнародних відносин на засадах міжнародного права. В ході активних суспільних і політичних дискусій воєнного періоду пацифістські ідеї набули форми пропозицій про створення загального об'єднання держав, яке отримало назву Ліги Націй, на основах відкритості дипломатії, суворого виконання міжнародних зобов'язань, мирного вирішення міжнародних спорів, роззброєння, самовизначення, колективного підходу до забезпечення безпеки. Такі ідеї уперше отримали урядове визнання в офіційних заявах держав коаліції Антанти як необхідна складова мирного врегулювання.

2. Конкретні контури Ліги Націй разом з іншими питаннями переходу від стану війни до стану миру стали предметом формального обговорення та досягнення компромісів на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. Причому вироблення міжнародно-правових основ функціонування Ліги Націй проходило в окремій комісії конференції за домінуючого впливу Головних союзних держав та держав, що до них приєдналися (США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії).

3. Виявивши єдність міжнародно-правового підходу до мирного врегулювання, держави-союзниці та держави, що приєдналися до них у війні, включили міжнародно-правові положення про створення Ліги Націй в кожний мирний договір між коаліцією переможниць та кожною окремою державою з Четверного союзу. Такий формальний взаємозв'язок становив особливість відновлення міжнародного правопорядку після Першої світової війни, оскільки пов'язував різного роду об'єкти міжнародно-правового регулювання: конкретні відносини між переможцями та переможеними країнами з приводу припинення стану війни між ними, а також ширші за своєю суттю відносини між потенційно необмеженим колом суб'єктів міжнародного права щодо забезпечення мирного співіснування в міжнародно-правових рамках універсальної міжнародної організації.

4. Статут Ліги Націй був як установчим документом універсальної міжнародної міжурядової організації, так і безстроковим універсальним багатостороннім міжнародним договором, який, маючи вищу юридичну силу стосовно існуючих і

майбутніх міжнародно-правових норм, закріпив синтезовану сукупність прав та міжнародно-правових обов'язків для упорядкування міждержавних відносин за умови суворого виконання міжнародних зобов'язань з метою підтримання миру та безпеки в рамках кооперативного підходу та на інституційних основах. Будучи визнаним переважною більшістю існуючих на той час держав, Статут Ліги представляв собою основу універсального міжнародного правопорядку тієї доби.

5. Статут Ліги Націй не лише встановив норми поведінки держав, що входили у її правовий простір, але й закріпив конкретні механізми їх втілення, ядром яких стала сама міжнародна міжурядова організація та реалізація нею організовуючої, правотворчої, правозастосовчої, контрольної функції та функції примусу.

6. Незважаючи на непослідовне формулювання положень Статуту в питанні виключення війни з міждержавних відносин, особлива цінність цього документа полягала саме в організації правомірної поведінки членів Ліги Націй шляхом запровадження формально визначеної та взаємно погодженої системи мирного вирішення міжнародних спорів як елементу механізму реалізації поставлених цілей миру та безпеки. Із позицій інституційного розвитку новацією у міжнародному праві тих часів стало створення Постійної палати міжнародного правосуддя. Інститут постійного міжнародного судочинства, зміцнившись за часів Ліги Націй, отримав фактичне продовження в діяльності одного з органів ООН – Міжнародного Суду.

7. Концептуальний міжнародно-правовий підхід Статуту Ліги Націй до створення мандатної системи в умовах універсального міжнародного правопорядку виявляє значні міжнародно-правові зрушення тієї доби в контексті фактичної відмови від анексії, виведення деяких колоній та залежних територій у сферу дії міжнародного права, запровадження міжнародного нагляду з боку Ліги Націй та сприяння політико-правовому становленню держав на шляху від колоніального статусу до незалежності, в тому числі через продовження подібної практики в системі опіки ООН, що у перспективі відкрило шлях для наступної деколонізації другої половини XX ст.

8. Статут Ліги Націй, будучи концентрованим вираженням очікувань його творців від безпрецедентної організації для підтримання миру, безпеки та співробітництва, став відправним фундаментом зумовленої конкретно-історичними обставинами повоєнного мирного облаштування міжнародно-правової діяльності Ліги Націй, яка справила значний вплив на розвиток і кодифікацію норм та інститутів міжнародного права.

9. З огляду на те, що Статут Ліги Націй не містив норми повної заборони війни, а головним залишався лише акцент на обов'язковому мирному вирішенні міжнародних спорів, це зумовило відповідні міжнародні-правові ініціативи, в тому числі в рамках Ліги Націй, на локальному та регіональному рівнях, а також на універсальному рівні – через заборону агресивної війни у Паризькому договорі про відмову від війни як засобу національної політики 1928 р., які сприяли розвитку міжнародної правосвідомості та заклали підвалини для наступного визначення поняття агресії та встановлення загальної заборони застосування сили або погрози силою, яка знайшла своє формальне підтвердження в Статуті ООН та стала визнаним принципом сучасного міжнародного права.

10. В умовах Ліги Націй був розроблений та випробуваний колективний інституційний підхід до забезпечення міжнародної безпеки в аспекті захисту від зовнішньої агресії із застосуванням механізму міжнародних санкцій. Близькість механізмів колективної безпеки Ліги Націй та ООН, з одного боку, виявляє наступність міжнародного правопорядку, з іншого боку, доводить, що альтернативи колективним зусиллям із підтримання миру та безпеки міжнародна спільнота, об'єднана в універсальні міжнародні організації зразка XX ст., не вбачала.

11. Робота Ліги Націй у сфері загального роззброєння виявила неможливість подолання проблеми «безпека – роззброєння» в умовах конкретно-історичного правопорядку та, відповідно, прийняття універсального міжнародно-правового акта про загальне роззброєння. В той же час зусилля Ліги Націй сприяли формуванню спеціальних міжнародно-правових підходів до роззброєння, в тому числі через заборону конкретних типів озброєнь, застосування методу пропорційного скорочення озброєнь, спроби встановити міжнародно-правові рамки для обігу зброї, використання інститутів демілітаризації та нейтралізації, запровадження так званого «перемир'я в озброєннях», та склали підґрунтя для подолання вказаної проблеми за положеннями Статуту ООН і процесу формування принципу роззброєння у сучасному міжнародному праві.

12. Питання міжнародно-правового захисту прав людини в умовах правопорядку доби Ліги Націй, за відсутності системного підходу та універсальної кодифікації, знайшло свій прояв у виробленні нових та вдосконаленні існуючих міжнародно-правових норм та інститутів, зокрема в розрізі заборони рабства і работоргівлі, торгівлі жінками та дітьми, прийнятті Декларації прав дитини 1924 р., трудових прав, визначенні правового статусу біженців, які без винятку набули подальшого розвитку в умовах сучасного міжнародного правопорядку.

13. Взірцем міжнародно-правового закріплення мінімальних стандартів прав людини часів Ліги Націй стало встановлення у деяких міжнародно-правових актах конкретних прав осіб з огляду на їхню належність до расової, релігійної та мовної меншини. Незважаючи на відсутність універсального визнання цих прав, гарантом їхнього існування та дотримання виступала універсальна міжнародна організація Ліга Націй, органи якої були залучені до міжнародних процедур із забезпечення кореспондуючих зобов'язань держав. Здійснений у добу Ліги Націй підхід з міжнародно-правової охорони прав меншин був врахований та вдосконалений в умовах міжнародного правопорядку сучасності.

14. У контексті розвитку міжнародного економічного права діяльність Ліги Націй, націлена на регулювання міжнародних економічних питань та зумовлена положеннями її Статуту, становила собою безпрецедентну новацію щодо спеціалізованої міжнародної співпраці в рамках міжнародної організації універсальної компетенції. Відповідно до обсягів ввірених завдань ускладнювався інституційний механізм організації, що супроводжувалося трансформацією форм та методів досягнення поставлених цілей. На заключному етапі свого існування Ліга Націй, з метою покращення координування власної гуманітарної та економічної діяльності, впритул наблизилася до створення Центрального комітету з економічних та соціальних питань, що був фактично реалізований у формі ЕКОСОП уже в

системі ООН.

В умовах міжнародного правопорядку Ліги Націй знайшовся сприятливий ґрунт для попереднього висунення ідеї про об'єднання європейських держав з метою вирішення економічних питань в рамках міжнародної організації, що після Другої світової війни знайшло своє фактичне продовження у відновленні урядових ідей щодо регіональних інтеграційних процесів та створенні Європейського Союзу, а також у кристалізації функцій міжнародної організації універсальної компетенції щодо регіональних економічних питань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Колісніченко К. С. Особливості мандатної системи Ліги Націй в умовах універсального міжнародного правопорядку у період між двома світовими війнами / К. С. Колісніченко // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 48. – С. 578–583.
2. Колісніченко К. С. Питання заборони агресії в умовах універсального правопорядку часів Ліги Націй / К. С. Колісніченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 96–103.
3. Колісніченко К. С. Досвід міжнародного співробітництва та міжнародно-правового регулювання економічних питань в рамках Ліги Націй / К. С. Колісніченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 162–169.
4. Колісніченко К. С. Колективна безпека зразка універсального міжнародного правопорядку за Статутом Ліги Націй 1919 р. / К. С. Колісніченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 3. – С. 138–144.
5. Колісніченко К. С. Особливості відновлення міжнародного правопорядку після завершення Першої світової війни / К. С. Колісніченко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 3 (7). – С. 117–122.

Інші публікації:

1. Колісніченко К. С. Ліга Націй як основа міжнародного правопорядку / К. С. Колісніченко // Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці : зб. мат. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. мол. наук. 15 квітня 2008 р. / Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – К. : УДУФМТ, 2008. – С. 353–354.
2. Колісніченко К. С. Ліга Націй як приклад міжнародної співпраці з економічних питань в умовах універсального міжнародного правопорядку / К. С. Колісніченко // Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право : зб. мат. XI Міжнар. наук.-практ. конф. 30 травня 2008 р. / Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – К. :

УДУФМТ, 2008. – С. 393–394.

3. Колісніченко К. С. Міжнародно-правові передумови оформлення універсального правопорядку на Версальській конференції 1919 р. / К. С. Колісніченко // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси та право) : зб. мат. XII Міжнар. науково-практичної конф. 29 травня 2009 р. / Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – К. : УДУФМТ, 2009. – С. 376–378.

4. Колісніченко К. С. Статут Ліги Націй як правова основа універсального міжнародного правопорядку між двома світовими війнами / К. С. Колісніченко // Реалії та перспективи інноваційного розвитку України (економічні, фінансові та правові аспекти) : зб. мат. X Міжнар. наук.-практ. конф. мол. науковців 26 березня 2010 р. : у 2 ч. / Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – К. : УДУФМТ, 2010. – Ч. II. – С. 149–151.

5. Колісніченко К. С. Мандатна система в умовах правопорядку за Статутом Ліги Націй / К. С. Колісніченко // Економічна безпека України і виклики сьогодення : зб. мат. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. 28 травня 2010 р. : у 2 ч. / Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – К. : УДУФМТ, 2010. – Ч. II. – С. 188–191.

АНОТАЦІЯ

Колісніченко К. С. Ліга Націй у розвитку міжнародного права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011.

Дисертація присвячена дослідженню впливу Ліги Націй на розвиток норм та інститутів міжнародного права крізь призму еволюції універсального міжнародного правопорядку 1919–1946 рр.

У дисертації розкрито генезу ідеї миру та відновленого міжнародного правопорядку на основі міжнародної організації Ліги Націй, а також міжнародно-правові підходи до її реалізації на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.

Виявлено основу універсального міжнародного правопорядку міжвоєнної доби – Статут Ліги Націй – і здійснено його ґрунтовний юридичний аналіз з позицій закріплення оновлених міжнародно-правових підвалин мирного співіснування держав і механізмів їхньої реалізації. Визначено та проаналізовано засоби мирного вирішення міжнародних спорів за Статутом Ліги, особливу увагу приділено інституту постійного міжнародного судочинства. Досліджено новацію міжнародного правопорядку доби Ліги Націй – інститут мандатного управління.

Висвітлено вплив Статуту Ліги Націй та інших міжнародних документів періоду діяльності цієї міжнародної організації на прогресивний розвиток міжнародного права, зокрема тих із них, що стосуються підтримання миру та безпеки, а також прав людини та економічних питань.

Ключові слова: міжнародна організація, Ліга Націй, Паризька мирна конференція 1919–1920 рр., Статут Ліги Націй, міжнародний правопорядок, інститути міжнародного права.

АННОТАЦИЯ

Колесниченко Е. С. Лига Наций в развитии международного права. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2011.

Диссертация посвящена исследованию влияния Лиги Наций на развитие норм и институтов международного права сквозь призму эволюции универсального международного правопорядка 1919–1946 гг.

В диссертации раскрыт генезис идеи мира и восстановленного международного правопорядка на основе международной организации Лиги Наций, а также международно-правовые подходы к ее реализации на Парижской мирной конференции 1919–1920 гг.

Выявлена основа универсального международного правопорядка межвоенного времени – Устав Лиги Наций – и проведен его обстоятельный юридический анализ с точки зрения закрепления обновленных международно-правовых основ мирного сосуществования государств и механизмов их реализации. Определены и проанализированы средства мирного разрешения международных споров по Уставу Лиги, особое внимание уделено институту постоянного международного судопроизводства. Исследована новация международного правопорядка времен Лиги Наций – институт мандатного управления.

Освещено влияние Устава Лиги Наций и других международных документов периода деятельности этой международной организации на прогрессивное развитие международного права, в частности тех из них, которые касаются поддержания мира и безопасности, а также прав человека и экономических вопросов.

Ключевые слова: международная организация, Лига Наций, Парижская мирная конференция 1919–1920 гг., Устав Лиги Наций, международный правопорядок, институты международного права.

SUMMARY

Kolisnichenko K. S. The League of Nations in the development of international law. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree of Law, specialty 12.00.11 – international law. – National University “Odessa Law Academy”. – Odessa, 2011.

The Thesis explores the aspects of the League of Nations systematic influence on the development of norms and institutions of international law through the inquiry into the model of universal international legal order developed between two World Wars.

In the Dissertation, the genesis of an idea of peace in the form of international community united into the international organization of the League of Nations is traced. The author reveals national views of a new Organization at the Paris Peace Conference 1919–1920, as well as international legal approach to restoration of international legal order after WWI by means of Peace Treaties between Allied and Associated Powers and Germany (Treaty of Versailles, 1919), Austria (Treaty of Saint-Germain, 1919), Bulgaria

(Treaty of Neuilly, 1919), Hungary (Treaty of Trianon, 1920), and Turkey (Treaty of Sevres, 1920; revised by the Treaty of Lausanne, 1923), pointing out its legal unity and inclusion of the League Covenant as Part I into all stated original Peace Treaties.

Detailed legal analysis of the Covenant of the League of Nations 1919 is made from two points of view: as a charter of the international organization and a universal multilateral treaty, which codified the rights and obligations of states related to maintenance of peace and security, and introduced, hereby, the determined order into international relations. The author also focused upon such characteristics of the Covenant, as its legal supremacy over existing international obligations, fundamentality of the stipulated principles for co-existence of states in peace, potential perpetuity of the fixed obligations, as well as recognition of the said principles by the overwhelming majority of states, while making the conclusion of it as a legal basis for the universal legal order of an interwar period. The Covenant is also analyzed from the standpoint of introducing the institutional mechanisms for implementation and maintenance of the international legal order, paying special attention to the pacific settlement of international disputes, notably establishment and evolution of the Permanent Court of International Justice. The separate subsection is dedicated to the institution of Mandates of the League of Nations, in which the novelty of the latter is stressed and its international legal nature as a political and legal form for establishment of nations under the supervision of an international organization, which formed part of the general trend to decolonization of XX century, is formulated.

The Dissertation also reveals aspects of cumulative effect of the Covenant of the League of Nations, as well as other international acts of the stated period on the progressive development of international law in general, particularly those pertaining to the organization's main aims – maintenance of peace and security, as well as those emerged as due demands of the times towards the international organization of universal competence, notably in the area of human rights and economic issues.

Exploiting scientific methods of legal interpretation, systematic, historical, functional, and comparative analysis etc. the author proves that the evolution of the international legal order of the League of Nations times showed the formation of the institution of prohibition of aggression and paved the way for introduction of the international legal principle of refraining from the threat or use of force in international relations after WWII. The issues of various approaches to disarmament and the League collective security system testing are also analyzed. The author makes systematization of the League of Nations efforts for sketching the human legal position in international law, whereby reveals that all the initiatives introduced by the League of Nations have been maintained and developed after WWII. Examining the League approaches to solving burning international economic issues, inferring from *pacta de contrahendo* obligations fixed in the Covenant, the author concludes that the organization made significant contribution to the development of international economic law, foreshadowed the establishment of ECOSOC and its regional commissions within UN, and with a view of French governmental initiatives for creation of the European Union within the framework of the League of Nations – anticipated the European integration process after WWII.

Keywords: international organization, League of Nations, Paris Peace Conference 1919–1920, Covenant of the League of Nations, international legal order, institutions of

international law.